

A magyar nyelvbe került szláv szók

átvételének helye és kora.

II.

Miután MUNKÁCSI az első részben megrajzolta a történeti háttért, most már összehord minden olyan nyelvi adatot «melyen a keleti eredet bélyege nemcsak mint lehető és valószínű, hanem az ellenkező esetet kizáró biztossággal fölismerhető.» (17. l.)

Az első ilyen adatot, bármilyen sikerültnek tartom is a *lengyel* szó magyarozatát — az *orosz* szó származásával már régen tisztában voltunk — nem tudom talán kellően méltatni. Mert az a körülmény, hogy az *orosz* és *lengyel* szó török közvetítés útján került a magyar nyelvbe, semmikép sem bizonyíthatja a magyaroknak a szlávokkal való régi közvetlen érintkezését és nem teheti semmivel sem valószínűbbé, hogy a szlávoktól előbbi lakóhelyeiken egy egész sereg szót átvettek volna. Áttérek tehát mindjárt a «szláv szókincsünk orosz rétegé»-re (19—21. l.). Én őszintén sajnálom, hogy M. e fontos kérdés megoldásához nem készült komolyabban, így a szakember még azt is, a mi talán figyelmet érdemel, kétkedéssel fogja fogadni. Milyen szegényes mindjárt az első összeállítás: «*gyantár*», «gyantakő, borostyán»: or. *jantarъ* «berstein», mely a litván *jentaras*, *jintaras*, *gentaras* átvétele.» Egy szót se szól arról, vajjon egyáltalában valószínű-e, hogy az orosz szlávok abban az időben, mikor a norman varjagok *varingi* nevéből azt csinálták, hogy *varęgъ*, a melyből azután szabályosan *varjagъ* lett, a litván *gentaras*-ból*) *jantarъ* lett volna és nem **jętarъ*, **jatarъ*. Ehhez képest csekélység, hogy M. nem említi, hogy a szlávból átvett *j*-n kezdődő szók ezt a *j*-t nem szokták *gy*-vé változtatni (v. ö. *jászol*, *járom*, *jegenye*, *jércze*). Annyi bizonyos, hogy M. nagyobb szolgálatot tett volna a tudománynak,

*) A *jintaras* MIKLOSICHTÓL átvett hibás írás *gintaras* h., *jentaras* nem kellően igazolható alak.

ha ennek az egy érdekes szónak a történetét, a mely valóban beható tárgyalást érdemel, tisztába hozta volna, mint azzal tett, hogy a lehetetlen összeállítások egész sorozatát gyűjtötte össze. Így igen tarka társasággal lesz dolgunk. A következő két szóval nem kell bajlódunk; a *bojtorján* szót M. a német kiadásban törülte, a *bot* szót pedig később vonta vissza (*Ethnographia* 10 : 338). Fájdalom, megmaradt a *lyuk* szó, a melyet régi orosz átvételnek tartani igen nehezemre esik, mikor az orosz *ljuk* szónak régi voltát sehogy sem tudom igazolni és mikor ennek a szónak olyan furcsa jelentése van: «die Luke (auf Schiffen)»!! Ép így vagyok a fölnémet *bernstein* (ejtsd: *bernstájn*)-ből lett *borostyán* szóval is, a melyet a NySz. még nem ismer (az előforduló *borostyán* a növény neve); sehogy sem értem, mikép felelhetne az meg egy orosz *buršty*n, *brušty*n-nak.

A következő pont így hangzik: «*komor*: orosz *chmur*: *chmuryj*, *chmurnyj* «düster, mürrisch», *chmurits-sja* «finster aussehen» olyan hangváltozással, mint *kártya* e mellett *hártya*: orosz *chartysja*, ószlov. *harstija*, görög *χαρτίον*; vagy *kór*: or. *chvor* «krankheit», *chvoryj* «krank» (lengy. *chmura* «regenwolke», *pochmurnyj* «finster», valamint cseh *chmoura*, *chmurny* e régi, már a Tihanyi-codexben *kumur* alakkal előforduló szónál nem jöhetnek tekintetbe)». Ebből az összeállításból látni, hogy M. más nehézséget nem látott maga előtt, mint a valóban meglepő *k*-t a magyar szó elején, mert szláv *ch*-, illetőleg *h*-nak a magyarban *h* szokott megfelelni (v. ö. *hvala*: *hála*; *hvrast*: *haraszt* stb.), hogy abból valaha a szó elején *k* lett volna, ez eddig merően ismeretlen volt előttünk, a magyar nyelv hangtani fejlődése szerint nem is nagyon valószínű. Sajátságos, hogy M. azt hiszi, hogy ezt a hangfejlődést valószínűbbé teszi, ha két ép olyan valószínűtlen összeállítással támogatja. Hogy a modern jelentésű *kártya* a régibb időkre visszamutatató és minden esetre szláv eredetű *hártya* szónak csak mintegy mellékalakja volna és nem csak később került volna egy már *k*-val kezdődő idegen szó átvétele gyanánt (v. ö. lat. *charta* — ejtsd *karta*! — olasz *carta*, német *karte*, horvát *kárta*) a nyelvünkbe, azt higgye, a ki tudja, én akkor sem hinném, ha nem mutathatnók is ki még a *kártya* alak mellett a régibb *kárta* alakot, a mely végkép halomra dönti M. föltevését.*) Semmivel

*) A NySz.-ban a czímszó mellett helyesen áll TOLNAI ISTVÁN *A wittenbergi akadémia vigasztalása* cz. 1632-ben megjelent munkájából a *kárta* alak; az idézetben azonban *kartakra* áll *kártakra* helyett; legalább a N. Múzeum példányában az első *á* tisztán kivehető, míg a második *á* éke valószínűleg lekopott. Megjegyzem egyébiránt, hogy TOLNAI soha sem ír *ty* helyett *t*-t, hogy ugyanazon a lapon, a melyen az idézett *kártakra* áll,

sem valószínűbb, hogy a magyar *kór* szó, a mely régebben azt jelentette hogy «languidus, morbidus, schwach» egy orosz *chvorь* «krankheit», *chvorьj* «krank»-féle szláv szóval függne össze. Hozzájárul itt az egyik nehézséghez (*k* szláv *ch* v. *h*-ből) még egy másik is, hogy t. i. mássalhangzóra következő szláv *-vo*-nak soha sem felel meg a magyarban hosszú *ó*, a mint ezt egyéb iránt a 2. l. M. maga is említette. Ha egy szláv szó olyan mássalhangzócsoporttal kezdődik, a melynek második helyén *v* áll, akkor a *v* vagy eltűnik a magyarban (*hvala*: *hála*; *hvrastь*: *haraszt*; *svetь*: *szent*; *svobodь*: *szabad*) vagy járulékhangzó bontja meg a mássalhangzócsoportot (*kvasь*: *kovász*; *světъnikъ*: *szövetnek*) vagy végre azzal teszi a magyar a kezdő mássalhangzócsoportot kiejthetővé, hogy úgy mint különben is szokta, az idegen mássalhangzócsoport előtt ejt egy hangzót (*dvorь*: *udvar*), de egy ilyen *vo*-ból fejlődött *ó*-ra nincs példa.

De térjünk vissza a *komor* szóhoz, a melyből kiindultunk. Én a mondottak után nem tartom sikerültnek a bizonyítást, hogy szókezdő *ch*- v. *h*-ből *k* lehetett volna, de ez nem az egyetlen nehézség. A szókezdetet nem tekintve megfelelhette a magyar *komor* szó hangtanilag egy **chmurь* vagy **chmurь* főnévnek, de ilyent sehol sem találni, a szó mindenütt *chmura*-nak hangzik (v. ö. or. l. cs. *chmura* és az elavult felső-lauziczi szerb *khmura*), a melyből a magyarban **homora* lett volna és nem *komor*. Ugyancsak *-a*-n végződő **homora* alakot kellene várnunk, ha egy *chmurь*, *chmura*, *chmuro* melléknévből indulunk ki, mert tudvalevő dolog, hogy a szláv melléknemeknek a nőnemű és köznemű alakja tükrözik a magyarban, nem a hímnemű (l. *A szláv szók* cz. értekezésesem 33. l.).

A következő czikkecske így hangzik: «*gomolya*: óorosz *gomolja*, magy. *gomola* «masse» (v. ö. kisorosz *homôtka*, lengy. *gomółka* «käse-laibchen»).» Ebben egy sajtóhiba van, a mely a német kiadásban furcsa félreértést okozott: *mai o*. (azaz mai orosz) helyett *magy.* áll, a melyet a német fordító magyarnak olvasott. De ennél nagyobb hiba, hogy a mai orosz nyelvben nem mutatható ki ilyen szó: az akadémiai szótár legújabb kiadásában hiába keressük a *gomola* szót, DAHL pedig nagy szótárában egyházi szlávnak mondja, sőt a *gomolja* óorosz volta sem áll valami erős lábon, úgyhogy MIKLOSICH, a ki a *Slav. Elemente im Magy.* cz. értekezésében ezt a szót óorosznak mondta, a jóval később megjelent szófajtó szótárában már ószlovénnek nevezi, a min ezúttal csak annyit szabad értenünk, hogy egyházi szláv nyelven írt forrásban található. De

azt olvassuk, hogy *hártýára*, a köv. (90-ik) lapon pedig újra azt, hogy *kártából!* Kétségtelen tehát, hogy TOLNAI azt mondta, hogy *hártýa*, ellenben a *kárta* szót még tiszta *t*-vel ejtette.

még ez sem olyan nagy baj, mint az, hogy minden jel arra mutat, hogy a szó valaha valamennyi szláv nyelvben megvolt és csak idővel tűnt el az oroszban is, a bolgárban is. Ha ugyan eltűnt, mert egy olyan speciális jelentésű szónál nincs kizárva az a lehetőség sem, hogy itt-ott lappang még, hiszen rendkívül jellemző, a mit e tekintetben a horvát-szerb nyelv terén tapasztalunk. Ebből MIKLOSICH összehasonlító szótárában nem idéz adatot, mert a horvát-szerb szótárakban nem talált ilyen szót, de kevés idővel rá a horvát akadémia nagy szótárának egy füzete jelent meg, a melyben azt olvassuk, hogy az adriai tengerben fekvő Brazza szigetén, tehát a nyelvterület legnyugatibb szélén, él egy *gomolja* szó, a mely szakasztott ugyanazt jelenti, mint a magyar *gomolya*, azaz sajtgömböt. Ennek az «óorosz» és horv.-szerb *gomolja*-nak hangtanilag tökéletesen megfelel a felső-lauziczi szerb *homola* (l = ly) és a cseh *homole* (a szó végén álló régi *-lja* a csehben szabályosan *-le* lesz: ószlov. *košulja*: cs. *košile*), *homole syra* pedig a csehben ugyanazt jelenti mint *homolka* «kleiner käseweck (in Form eines Kegels)», ennek a kicsinyítő *homolka*-nak pedig mindenkép megfelel a kisorosz *homotka*, lengy. *gomotka*. Hol találjuk a valószínűségnek csak árnyékát is, hogy ez specialis orosz szó volna, milyen joggal állíthatjuk, hogy ezt a szót nem ismerte valaha az egész szlávtság?

A következő két szó, *csuka* és *csorba*, behatóbb tárgyalásába nem bocsátkozom, mert szándékom az idevágó szókkal nemsokára külön értekezésben foglalkozni. Megengedem, hogy M. joggal elveti azt a magyarázatomat, hogy a *csuka* és *csorba* szók *cs*-je hangátvetés útján *st* (*št*)-ből lett volna és minthogy ő egy erősebb orosz hatásban hisz, értem, hogy ő a magyar szókat az orosz *ščuka* és *ščerba* szókból magyarázza, de főtartom magamnak, hogy erre a kérdésre még visszatérhessek, addig pedig csak azt jegyzem meg, hogy az orosz *ščuka* és *ščerba* szókban található *šč* olyannyira nem külön orosz sajátosság, hogy az *šč* ezekben a szókban nemcsak hogy megvan más szláv nyelvekben is (szlovén, tót *ščuka* és ép ilyen hangzással, de máskép írva lengyel *szczuka*; szlovén *ščerba* lengyel *szczerba*), de még az ószlovén-bolgár *št* is csak dissimilatio útján keletkezett régi *šč*-ből! Mennél kevésbé igazolhatók M. többi itt felsorolt összeállításai, annál kevésbé valószínű természetesen az orosz hatás e szóknál is, de tagadhatatlan, hogy az egész fejezetben ez a pont az egyetlen, a mely gonddal és megfontolással van írva — a mi benne elhamarkodásra vall, az a német kiadásban kimaradt.★)

*) Az 1. jegyzet második sorában a *mutatja* szótól kezdve az 5. sorban álló *bizonyítják* szóig, a mely után most már a *továbbá* szó törlendő.

E kis oázis után megint egy nagyon különös mondatot olvasunk: «Szintén csak az oroszból magyarázható a *szikra*: fehér-or. *skra*, más orosz nyelvjárásban *zra*, ebből: *zgra*, míg egyébként mindenütt *iskra* (cseh *jiskra*).» Szerencsétlen szeme van M.-nak: észreveszi MIKLOSICH összehasonlító szótárában még azt a «*zra* aus *zgra*»-féle furcsaságot is, sőt minden ok nélkül ki is írja, de a lengyel *skra* alakot, a mely pedig nagyon sűrűn használatos *iskra* mellett, meg nem látja és nagy bátran azt állítja, hogy minden más szláv nyelvben csak *iskra* alakot találni, ámbar MIKLOSICH *Die slav. Elemente im Magy.* cz. értekezésében is mondja «*szikra* s. scintilla, das auf *skra* zurückzuführen ist, welches im Pol. vorkommt». No de mi közünk nekünk a fehéroroszhoz? Hiszen az a *skra* alakot akár a szomszéd lengyeltől kaphatta, a kinek a nyelvében olyan váltakozó alakok mint *iskra*: *skra* egészen közönségesek, v. ö. ószl. or. *igra*: lengy. *igra* és *gra*, ószl. *igrati*, or. *igratb*: l. *igrac* és *grac*, ószl. *imėti*, or. *imětъ*: l. *mieć*, kisor. *iver* «Spahn, Hobelspahn» (v. ö. nagyor. *iverenъ* Splitter, Scherbe): l. *wiór*, gen. *wioru* Hobelspahn.*) Én azt mondom, a fehérorosz *skra* akár a lengyelből is kerülhetett volna, különben is semmi közünk a fehérorosz alakhoz, a nagy- és kisorosz csak is *iskra* alakot ismer. No de ott van a nyelvjárásokban a *zgra* alak, mondhatná M., az csak elég bizonyosság arra, hogy volt valaha *skra* alak a többi oroszországban is. Dehogy is az! Azt t. i., hogy *zgra* nem keletkezhetett *skra*-ból, ismervé az orosz hangtörvényeket, meglehetősen biztossággal állíthatjuk, mindenesetre nagyobb biztossággal, mint azt, hogy a *zgra* alak egyáltalában megvan valahol az orosz nyelvben. DAHL, a ki keresztül-kasul járta Oroszországot és a kinek négykötetes nagy szótára egyúttal a legjobb orosz tájszótár is, csak kétkedve veszi föl az orosz tájszók egy régibb gyűjteményéből az állítólag a Don vidéken járatos *zgra* szót és zárjelbe megint kérdőjellel oda teszi a *zga* szót — *Zgra?* ž. *don*. *iskra* (*zga?*) — a mi úgy értendő, hogy ő lehetségesnek tartja, hogy *zgra* helyett talán *zga* olvasandó, *iskra* t. i. bizonyos fordulatokban tökéletesen ugyanazt jelenti, mint a *zga* szó, és akkor teljesen megfelel a *szikra* szavunk jelentésének olyan fordulatokban mint «egy szikrát sem». No de ha *zgra*-ból *zra* lett, a mint MIKLOSICH állítja, akkor mégis csak kell egy *zgra*-nak is lennie! Igen ám csak hogy *zra* kétségkívül toll- vagy sajtóhiba a DAHL szótárában olvasható *zga* helyett, a mint ezt már BRANDT is kimutatta,**) de azonfölül félreértésen is alapul, mert DAHL-nak esze ágá-

*) A lengyelben régi *e*-ből számtalanszor *io*, *io* lett; az ószl. *berg*, *beretb*, *bergtb*, veszek, vesz, vesznek, az orosz *beru*, *beretb*, *berutb*-nak a lengyelben ezek az alakok felelnek meg: *biörg*, *bierze*, *biorg*.

***) *Doplnitělnyja zaměčanija k razboru Etimologičeskago Slovarja Miklošiča* 75. 1.

ban sem volt azt mondani, hogy *zga zgra*-ból lett volna, hanem az előtte ismeretlen *zgra* szót hibás följegyzésnek tartotta *zga* helyett.

En ezzel az aprósággal készakarva tovább foglalkoztam, mert ki akartam mutatni, hogy M. a nehézségeket rendesen nem is sejtí és a legkülönösebb dolgokban is állításainak támasztékait látja, az egyszerű tények elől pedig gondosan kitér. A mi esetünkben az egyszerű tény-állás az, hogy *szikra* igenis szláv *iskra* alakból keletkezett egyszerű hangvetés által!

Kicsit különös a következő két szónak illetén való bevezetése: «Figyelembe jöhetnek itt még, mint olyanok, melyek az oroszokon kívül csak az ószlovénból ismeretesek a következők: *gabona . . . személy . . .*» Azonkívül kis baleset is érte M.-t: MIKLOSICH *kr.* (azaz «kroatisch») rövidítését «kleinrussisch»-nak olvasta és így a horvát *gobino* segítségével a magyar *gabona* szót abba a gyanúba keverte, hogy orosz eredetű. Marad tehát a *személy* szó. Ha M.-nak igaza van, ez a szó az orosz *семья* «család» szóval azonos; M. tényleg «ószlovén *сѣмь* persona, *сѣмья* mancipia, személyzet» helyett akár azt is írhatta volna, hogy óorosz *сѣмь* stb., mert a szó, úgy látszik, csak is orosz forrásokban fordul elő. Da a milyen kedvező ez a körülmény M. föltevésére nézve, olyan kevéssé támogatja azt a magyar *személy* szó története. Szem előtt tartva azt a sok régi adatot, a melyben ez a szó azt jelenti, hogy «1. imago, facies, vultus, conspectus, aspectus; bild, gesicht» és «2. forma, figura, species externa; form, figur, gestalt, das äussere» (l. NySz.), alig tarthatjuk a mai elvont jelentést az eredetinek. A régi «arcz» jelentés szemben a mai jelentéssel élénken emlékeztet a szláv *lice* «arcz — személy» jelentés fejlődésére, no meg arra is, hogy mi volt a latin *persona* eredetileg és hogy mi lett belőle. Valóban nagy bátorság kell ahhoz, hogy az ember, ha ismeri a *személy* szó jelentésének történetét, ennek szláv eredetét olyan határozottan állítsa, a mint ezt M. teszi, azért megkimélem az olvasót a hangtani nehézségek föltárásával, a melyeken különben szerzőnk szokott méltósággal egyszerűen átsurran.

Következik az *óriás* szó fejtegetése, a melynek a szerző egymagának annyi helyet és időt szentel, mint az összes eddig tárgyalt szónak. Mi azonban beérhetjük e fejtegetésnek egy kis részével is, már a jelentésfejlődéssel nem lesz okunk foglalkozni, mert mit ér az, ha a fölhozott analogiák mind helyesek is, ha helytelen a kiindulópont. Annál több bajunk lesz a szónak hangtani oldalával, mert M. összehord itt mindenfélét, a mi össze nem tartozik. Mindenekelőtt lássuk az ő magyarázatát:

«Végül szintén csak az orosz, illetőleg keleti hatásból magyarázható az eddigelé homályos magyar *órvás, óriás* szó. Ezzel ugyanis jól egyezik a kisorosz *варях* «starker, grosser mann» szó, mely alapján

nem más, mint a normann *varégok* (ónord *vaeringi*, orosz *varjagъ*) népeve s mint ilyen bizonyára a szokásos *-in* képzővel (rusz: *rusjin* «orosz», ongr: ószlov. *agrin*, bolgár *ugrin* «magyar», srb: *srbin* «szerb») *varjašin* alakban is használatos volt; v. ö. orosz *varjaža* «überseeisches land, der von dorthier kommende» és *varjaga* «dieb», mely utóbbi szónak jelentését egybevetve a hasonló hangzású orosz *vorъ* «tolvaj» szóval magyarázatát nyerjük az *óriás* kezdő hangzója eltérésének is (**vorjašin* e. h. *varjašin*.)»

Szerzónk tehát a magyar *óriás* szót a norman varjakok nevéből magyarázza. Azzal a kérdéssel, vajjon ez az oroszországi szlávok ajkán akkor már *varjagъ*-nak hangzik-e és nem még *varégъ*-nak, orrhangzóval, főlöszleges foglalkoznunk — erre csak akkor volna érdemes rátérnünk, ha a többi mind a legszebb rendben volna. Fogadjuk tehát el M. véleményét, hogy az orosz alak akkor már *varjagъ* volt. Igen ám, de a magyar *óriás* *s*-en végződik, nem *g*-n! M. ezen a bajon igen sajtáságos módon segít. A népevekhez a szláv nyelvekben gyakran *-inъ* képző járul az egyes számban: a szerbek pl. magukat úgy híjják hogy *Srbi*, nyelvüket *srpski jezik*-nek, de a *Srbi* egyes száma *-in* képzővel bővült alakot mutat: *Srbin* gen. *Srbina* stb. Ez *-inъ* képző előtt *k* *č*-vé változik; a törököt, «turk»-ot pl. ugyancsak a szerbek úgy híjják hogy *Turcin* gen. *Turcina*; hogy pedig a *č* itt csak *k*-ból keletkezett az *in* képző előtt, azt mutatja a többes szám, a hol ennek a *č*-nek nyoma sincs: *Turci* (*k* *i* *rag* előtt *c*-vé változik!), gen. *Turaka*, dat. loc. instr. *Turcima*, acc. *Turke*. A mint a *k* *i*-vel kezdődő képző előtt *č*-vé változik, úgy lesz ilyenkor a *g* *ž*-vé — ószlov. *maka*, szerb *muka* kín: ószlov. *mačiti*, szerb *mučiti* kínozni = ószl., szb. *sluga* szolgál: *služiti* szolgálni. Én ugyan nem tudok egyetlen egy esetet sem arra, hogy *-g*-re végződő töből *-inъ* képző hozzájárulásával valaha *-žinъ* végű népnév lett volna, de tisztán elméletileg nem mondhatom kizártnak, hogy orosz *varjagъ*-ból *-inъ* képző hozzájárulásával **varjažinъ* lehetett volna (v. ö. or. *sluga: služiti*, beregъ part: *berezistyj* magas partú stb. stb.). Az, hogy ilyen alak sehol sem található, a legkisebb baj. De már baj az, hogy M. azt nem tudja, hogy *varjagъ*-ból *-inъ* hozzájárulásával **varjažinъ* lett volna *ž*-vel és hogy a magyar *óriás* kedveért egy teljesen lehetetlen *varjašin* alakot képez *š*-sel és hogy annak háromszoros ismétlésével gondoskodik arról is, hogy ezt valahogy sajtóhibának ne nézzük («*varjašin*» — **vorjašin* e. h. *varjašin*) és ép így a német kiadásban!). A másik baj meg az, hogy M., miután neki ilyen kétségbeesett módon sikerült az *óriás* szónak *s*-ét megmagyarázni, a bölcs olvasóra bízza, hogy a most már főlöszleges *-inъ* képzőt a szóvégéről valahogy megint eltüntesse, de mégis úgy, hogy az általa keletkezett sziszegő megmaradjon. M. t. i. azt egészen természetesen tartja, hogy mindenki az ő *varjašin* alakjával szemben a magyarban

csak is egy s-n végződő **várjás* alakot fog várni, azért csak is a szó elejével foglalkozik már. **Várjás*-ból nem lehetett a magyarban *óriás*, de már **várjás*-ból igen, kívánatos tehát, hogy az oroszban a szókezdet ne legyen *var-*, hanem *vor-*. M.-nak ez csekélység. Összeházasítja az idegenből vett *varjagъ* népvévet a törzsökös szláv *vorъ* «tolvaj» szóval és kész a *varjašin* h. a kivánt **vorjašin*.*) Előfordul ugyanis az oroszban egy *vorjaga* szó is, a mely szintén «tolvajt» jelent, csakúgy mint a *vorъ* szó. Szerzőnk jónak látja ezt a szót úgy írni hogy *varjaga*, a mint a szót igaz több helyen, első sorban Moszkva környékén, tényleg ejtik, a közvetlenül a hangsúly előtt álló o t. i. a nagyoroszban bizonyos területen a-nak hangzik. Szakasztott így ejtik pl. a *brodjaga* «csavargó» szót Moszkva vidékén *bradjaga*-nak, az igét, a melyből ez a szó képződött *broditъ* «csavarogni», úgy hogy *braditъ* (olv. bragyity), míg pl. azt, hogy «ő csavarog» úgy mondják, hogy *on bròditъ* (olv. brogyit) tizta o-val, mert hangsúly van rajta. A *vorjaga* «tolvaj» szó szakasztott olyan képzés mint az épen említett *brodjaga* «csavargó», a norman *varjagъ* szóhoz semmi köze, amant Oroszország nagyobb részében *vorjaga*-nak ejtik és rendszeren így is írják, míg a norman *varjagъ*-okat mindig csak *varjagъ*-oknak ejtették és írták. Hogy a *vorjaga-varjaga* «tolvaj» csak úgy lopódzott be, az egészen nyilvánvaló, mert ha ez a *vorъ*-ból származott szót nemcsak *vorjaga*-nak, hanem egyes vidékeken *varjaga*-nak is ejtik, akkor abból semmikép sem következik, hogy megfordítva a *Varjagъ* népvévet is valaha **Vorjagъ*-nak ejtették volna; csak nem szabad a dolgot a feje tetejére állítani és abból, hogy eredeti o a hangsúly előtt bizonyos vidékeken rendszeren a-nak hangzik, azt következtetni, hogy egy szóban, a hol a hangsúly előtt kezdettől fogva a állt, bizonyosan o-t ejtettek helyette!! Foglaljuk össze a mondottakat! Az oroszban a norman varjagok neve *varjagъ*, M. ebből egy lehetetlen **varjašin* szót képez és a *vorъ*-ból származó *vorjaga* «tolvaj» belekeverésével szerencsésen kimagyarazza belőle az *óriásunkat*. De ez még nem elég. A jegyzetben így folytatja: «Az újszlovén *orijaš*, *orjaš* és oláh *oricš* mellett fennálló újszlov. *orjak* «riese» e szerint az orosz *varjak*, *varjagъ* alak megfelelőjének vehető a *poljak*, *slovak*, *slezak*-féle népvévekhez való hangalaki alkalmazódással.» Én csak félve nyúlok ehhez a darázs-fészekhez, mert akárhogy fogom meg, a legcsodálatosabb föltevésből kell kiindulnom, hogy csak félig-meddig is megértsem ezt a mondatot. Talán tudomásuk volt a századokkal előbb útra kelt szlovéneknek, hogy valamikor a norman *varingi*-ek olyan nagy szerepet fognak játszani Oroszországban és hogy őket az oroszok a

*) A **vorjašin* alakot M. megcsillagozza, a *varjašin*-t nem, mert hiszen ez a lehetetlen alak «bizonyára . . . használatos volt» (?)

IX. században *varjag*-oknak fogják hívni? Nem, hiszen ez oly képtelenség, hogy ezt M. nem hiheti, különben is az orosz *varjag*-nak a szlovénben csak is **varjag*, esetleg **varjak* felelhetne meg, nem *orjak*. Ha tehát helyesen sejtem a dolgot, szerzőnk csak nem akarta határozottan kimondani, hogy a magyarban az *óriás* mellett egy **orjak* alak is élt, a mely az orosz *varjag*-nak egy a «*poljak, slovak, slezak* népvnevekhez» idomúlt ismeretlen **varjakt*, másából keletkezett volna. No de hát igazán olyan nehéz a szlovén *orjak* alakot megmagyarázni, hogy az ember olyan föltevésekhez kénytelen volna folyamodni, a melyeket be sem mer vallani? A szlovénben *človek* «ember»-ből *človeški* «emberi» melléknév képződik, ép így lesz *junak* «hős, Held» főnévből *junaški* «hősi, heldenmässig» melléknév, nincs tehát könnyebb, mint megérteni, hogy a szlovén ember az *orjaški* «riesenhaft» melléknévet egy *orjak* alakból lettnek érezte és így az idegen *orjaš* mellé egy legalább képzőjében már szlovénes *orjak*-ot kezdett használni.

Az *óriás* szó magyarozatával az oroszból származtatott szóknak vége szakad. Figyelmet érdemelnek esetleg és minden esetre behatódóbb tárgyalást a *gyantár*, *csuka* és *csorba* szók, a többi csak azt mutatja, hogy a szerző nagyon könnyen hitet el maga magával sok mindenfelét és azért nem fordít elég gondot arra, hogy állításait be is bizonyítsa. Erre tanú a fejezet utolsó három mondatocskája is, a mely ugyan még az *óriás* szó tárgyalásához tartozik, de új szót is tartalmaz, a mely esetleg szintén olyan keletiféle — azért kötelességem vele foglalkozni. «Érdekes ide tartozó adat, mondja a szerző (21. l.), az ószlov. *študъ, študinъ, čudъ, čudinъ* «óriás» s a vele azonos orosz *ščudъ, čudъ* név, mely ma a kurgánokba temetkezett régi óriásnépet, hajdan a finn népeket jelentette. Ez a gót *thiuda* «nép» szó átvétele, melynek litván *tauta* mása (litv. *tautininkas* «oberländer, deutscher ausländer») a mi tót szavunkhoz áll nagy hangalaki közelségben. Ha ezen egyeztetés helyes, a tót népnév is a keleti szlávtság bizonyítékaihoz sorakozik.» Őszintén megvallom, nem igen értem ezt a fejtegetést, csak annyi bizonyos előttem, hogy a tót szó semmikép sem függhet össze az említett szláv szókkal; hogy a magyarok mikép jutottak volna a litván szóhoz és hogy ezt miért alkalmazták volna épen a tótokra, a kikkel csak később, a mai hazában, találkoztak, azt bizonyosan senki más sem tudja ezekből a sorokból kiolvasni. Ha a szerző tudta, hogy mikép történt mindez, vagy akár csak elfogadható hypothesis volt ennek megmagyarázására, akkor kár volt világosan meg nem mondania.

Most egy sokkal fontosabb kérdésre térünk át. Mert az előbbi fejezetben utóvégre is csak arról volt szó, hogy körülbelül egy tuzzat magyar szó orosz eredetű. De a mi most következik, az sok a magyar

nyelvbe került szláv szó hangtani fejlődését egészen új világításba helyezi és a szláv nyelvészet terén is meglepő, eddig merően ismeretlen igazságokat hirdet. A dolog olyan fontos mind a magyar, mind a szláv nyelvészetre nézve, hogy kénytelen vagyok csaknem az egész fejezetet szóról szóra idézni — az egyes kidomborodó részekhez fűzöm azután mindjárt észrevételeimet.

«Igen fontos bizonyossága a keleti eredetnek, kezdi a szerző, több két mássalhangzón kezdődő szláv szónak olyan alakulata nyelvünkben, hogy a második mássalhangzó (*r* vagy *l*) a következő magánhangzóval *hangátvetés* útján helyet cserél, mint pl. ezekben *szerda*: szláv *srěda*; *cserda*, *csorda*: szl. *črěda*; *pelyva*: szl. *plěva*; *eszterha*: szl. *strěcha* || *szilva*: szl. *sliva* || *szalma*: szl. *slama*; *garmada*: szl. *gramada*; *balga*: or. *blagoj* | *korpa*: szl. *krupa*; *szolga*: szl. *sluga* | *kulcs*, *kujcs*: szl. *ključ*, or. *ključ*. Ez a hangátvetés nem tekinthető kedvelt magyar sajtáságnak, nem mutathatjuk ki egyéb nyelvekből vett jövevényszavaink régiebb alakjaiban, noha ezek közt is vannak hasonlók.» (21 l.)

SIMONYI teljes 22 évvel ezelőtt magyarázta így a magyar alakok keletkezését (*A hangvetésről* 21. l.). Én már 16 évvel ezelőtt mutattam ki két példán, hogy ez a magyarázat helytelen (NyK. XVIII. 384¹ és 364. l.), és azóta ez a felfogás tudtommal nem is merült már föl. Látni fogjuk ugyan, hogy M. magyarázata mögött valami titokzatos elmélet rejlik, a mely az ő álláspontját SIMONYI-nak régi álláspontjától megkülönbözteti, de egyszerűbb, ha egyelőre ezzel nem törődve az ide tartozó szók történetével tisztába jövünk, könnyebb lesz majd azután erről a sajtáságos elméletéről is ítéletet mondani.

Kezdjük M.-val együtt a *szerda* szón. Az első részben említettem, hogy MIKLOSICH a hét napjainak elnevezéseit szoros kapcsolatba hozza a keresztény terminológiával. Ez elnevezések keresztény voltát kétségtelenné teszi a vasárnap (*nedělja*) neve, a mely ezt a napot olyannak tünteti föl, a melyen nem (*ne*) dolgoznak (*dělo* «opus», *dělati* «laborare»).*) Az ószlovén *srěda* pedig, a mely eredetileg csak valaminek közepét jelentette, nyilván a német *Mittwoch* fordítása. Nagyon valószínű tehát, hogy a hét napjainak az összes szláv nyelvekben mutatkozó közös elnevezései olyan középpontból terjedtek el, a hol a szlávokat eleinte németek térítették, de olyan óriási területen való elterjedésük csak rendkívül kedvező viszonyok közt képzelhető el. Mindezek a föltételek megvannak, ha a nagy-morva birodalomból képzeljük e szók tovább terjedését, részben a szláv apostolok nagy tekintélyének nyomása alatt. Így tekintve a dolgot már

*) Csak az orosz nem ismeri már ezt a nevet, a vasárnapot föltámadásnak, *voskresenie*-nek hívja, de a régi név emléke még ma is él a *ponedělnik* hétfő nevében, a mely a *nedělja*-ra következő napot jelenti.

magában véve sem tarthatjuk nagyon valószínűnek, hogy a magyarok a hét napjainak szláv elnevezéseit, egyebek közt a szerdáét is már Etelközben vehették volna föl, mert kétségesnek látszik előttünk, vajjon az etelközi szlávok a IX. században már maguk is ismerték-e a hét napjainak ugyan közös szláv, de idegen hatás alatt keletkezett neveit. De hátha a *szerda* hangalakja keleti eredete mellett bizonyít? Nézzük csak! Az ószlovén *srêda*-val szemben a magyarban **szerda*-t várhatnánk, mert ószl. *ê*-nek rendszerint *é* (néha belőle lett *i*) felel meg.**) Mindenkinek, a ki ezt tudja, nyomban föl kell tűnnie, hogy ószl. *srêda*-nak *szerda* felel meg és nem *szerda*, *êrêda*-nak *cserda* — *csorda* és nem **csêrda* — **csârda*, *plêva*-nak *peyva* és nem **pêyva*, *strêha*-nak *eszterha* és nem **esztêrha*. Közönséges átvételről tehát szó sem lehet. Hogy egészen más tüneménynyel van itt dolgunk, azt az összes ide tartozó esetek elfogulatlan vizsgálása világosan mutatja. E szerint *srêda*-ból a magyarban először is **szerda* lett, illetőleg **szêrda* hosszú nyílt *ê*-vel. Ilyen állásponton találjuk még a Guarycodexben a *derék* szót: a *drecaba* alak t. i. egy *drék* alak föltevését enged meg, a mely ószl. **drêkъ*-ből lett.**) A szókezdő mássalhangzócsoport megbontásával lesz azután **szêrda*-ból **szerda*, a mint a régibb *drék*-ből *derék* lett, a mint ószl. *žlêbъ*-bel szemben egy helyen a mai *zsilip* helyett *zselyéb*-et olvasunk; így lett *blênъ*-ből *belén* (fű) — v. ö. a *bellény* tájszót — rendszeren *belénd*; ilyen alakulást találunk, nem tekintve a hangátvétést és csonkítást, a *plêsнъ*-ből lett *penész* szóban is. Hogy a **szêrda* alak sem maradt meg, az összefügg a magyar nyelvnek azzal a jól ismert sajátosságával, hogy a hangsúly után álló hangzó nyelvünk fejlődésének egy bizonyos fokán könnyen gyengül, sőt teljesen ki is vész; így lett a régi *uruszág*, *ásovány*, *Zsitova*, *Zagyava* alakokból a mai *ország*, *ásvány*, *Zsitva*, *Zagyva*, így a szláv *malina*, *palica*-ból *málna*, *pálca*.

*) *Ocêlъ*: acél, *bêrmati*: bérnál, *besêda*: beszéd, *blêнъ*: belén-fű, *belénd*, **cêpъ*: csép, *cêsarъ*: (csészár) czászár, *cêvъ*: csév, *dêdъ*: déd, *obêdъ*: ebéd, *lêpъ*: lép, *mêhъ*: (анѣ)-méh, **mêrica*: mérce, *mêzga*: mézga, *nêmъ*, *nêma*, *nêmo*: néma, *plêsнъ*: penész, *prêbêgъ*: pribég, *rêpa*: répa, *sgsêdъ*: szomszéd, *sêno*: széna, **szvétъnikъ*: szövétnek, *têsto*: tészta — i-t találunk a következőkben: *klêtka*: kalitka, *plêšъ*: pilis, *rêdъka*, *rêdъka*, *rêdъko*: ritka, *sêнъ*: szin «atrium, Flur», *telêga*: taliga, *vêtrilo*: vitorla, *slêzъ*: ziliz, *žlêbъ*: zsilip.

**) Csak félreértésen és a dolog nem ismerésén alapul, hogy némelyek e szó szláv voltában kételkednek; addig míg ezt alkalmilag kimutatom vö. a cseh *drík* «törzs, derék» szót — I. GEBAUER *Historická mluvnice jazyka českého* I. 40. s k. — és a horv.-szb. *drêčan* «erős, derék» melléknevet — I. a horvát akadémia szótárában a *driječan* cikket.

Nincs tehát mit csodálkoznunk, ha **szeréda* h. *szereda*-t találunk, a mely, úgy látszik, valamikor általános használatú volt (l. NyK. XVIII : 384¹ utolsó 6 sor) és régibb a ma jóval elterjedtebb *szerdá* alaknál. M. e helyett valószínűbbnek tartja, hogy mi a *szereda* alakot külön vettük át más szláv nyelvből. «Mint itt látható, mondja, a dolgot másképen is föl lehet fognunk, azaz hogy a *szereda* és *szerdá* a magyar nyelvtörténetben egymástól független, külön szláv nyelvekből (orosz és oláh-szlovén)átjött alakok.» (22. l. jegyz.) Szerzőnk tehát azt hiszi, hogy a *szereda* alak az oroszból került hozzánk. Ezzel szemben rá lehet arra a tényre mutatni, hogy az orosz még ma sem mondja a szerdát mindig *sereda*-nak, hanem igen gyakran él az egyházi szláv *sreda* alakkal, mert ez a jelentés idegenből került és akkor, mikor a magyarok még Etelközben laktak, nyilván még ismeretlen volt az oroszok előtt, az eredeti orosz *sereda* akkor valószínűleg még csak általában jelentette valaminek a közepét és 1000-estendő sem volt neki elég, hogy teljesen beletalálja magát az új szerepbe és végkép kiszorítsa az idegen hangzású *sreda*-t. De ha M. mindenkép az oroszból akarja a *sereda* alakot magyarázni, kíváncsi volnék arra, mikép magyarázza a szakasztott így alakult *szelemen* szót. Én azt tartom, ószl. *slème*-ből először is **szlémen*, azután **szelémen* lett, **szélémen*-ből pedig a nyomatékos első szótagra következő hosszú *é*-nek gyöngülése következtében lett *szelemen*. M. talán ezt is az oroszból magyarázná, de a ki ismeri az orosz nyelvet, tudja, hogy az a szó, ha megvolna az orosz nyelvben, minden bizonynyal úgy hangzanék, hogy **solomja*, a mint pl. az ószlovén *mléko*-nak orosz *moloko*, *pléva*-nak *polova* felel meg. Én tehát *szereda*-t **szeréda*-ból magyarázom, a *szerdá*-t pedig újabb gyöngülés eredményének tekintem és így e két alak egy egész tüneményesor láncszemének tetszik nekem.

A *cserda* — *csorda*, *pelyva*, *eszterha* szók fejlődését a mondottak után nem is kell már magyaráznom, áttérhetünk tehát, egyelőre mellőzve a *slíva* : *szilva* szópárt, a *szalma* szóra, a melynek fejlődése nagyon hasonló volt a *szerdá*-éhoz. M., igaz, azt mondja, hogy ez is hangátvetés útján keletkezett *slama*-ból és ép úgy magyarázza a *garmada* szót is *gramada*-ból a *balga* szót *blagъ*-ból. A *garmada* szót mellőzni fogjuk, mert nem bizonyos a kiindulópont, minthogy az ószlovénben *gromada* alak is található. A *balga* szót bátran elhagyta volna maga M., minthogy tudhatta, hogy régebben csak is *balgatag* alakot találunk. Mi tehát csak is a *szalma* szóval fogunk foglalkozni. Ez állítólag *slama*-ból hangátvetés útján keletkezett, de miért nem lett belőle akkor **szálma*, hiszen tudvalevő dolog, hogy régi szláv jövevényszavainkban szláv *a*-nak *á* szokott megfelelni, a mint ezt a következő példák mutatják: *abárolni* (= *obariti*), *apát* (= *opatъ*), *bába*, *bánya*, *bárány*, *császár* (= *césarъ*), *család* (= *cel-*

jadь), *diák*, *hála*, *járom*, *jászol*, *jávor*, *kád* és *kádár*, *kalács*, *kánya*, *kása*, *kobbász*, *kosár*, *kovács*, *kovász*, *lapát* (= *lopata*), *mák*, *málna*, *máz*, *pálinka*, *pálca*, *pára*, *pázsit*, *rák*, *szakács* (= *sokačь*), *zálog*, *zászló*, *zavár* (= *zavorь*). En készakarva kihagytam ebből a felsorolásból azokat az eseteket, a melyekben a szlávban az *a* olyan mássalhangzócsoport után következik, a melynek második helyén *r* vagy *l* áll, hogy külön vizsgálat tárgyává tegyen, vajjon a magyarok nem hallottak-e talán csak ezekben a kapcsolatokban más *a* hangot. De ennek semmi nyomát sem találtam: az ószl. *povrazь*-nak *póráz* felel meg, *obraziti*-ből *ábrázol* lett, *dragь*, *draga*, *drago*-val szemben a magyarban *drága* alakot találunk. A szókezdő mássalhangzócsoport, a mely a *drága* szóban mai napig megmaradt, különben korán eltűnt, a HB.-ben ugyan még *brat*-ot találunk, de egyébiránt mindenütt *barát*-ot olvasunk. Így lett *brazda*-ból idővel *barázda*, *prazьnь*, *prazьna*, *prazьno*-ból *parázna*, *pražiti*-ből *parázsol*, *vražiti*-ből *varázsol*. Szakasztott ugyanazt tapasztaljuk akkor is, ha a *la* csoport állt mássalhangzó után: a szláv *plaštь*-ből magyar *palást* lett, *klasь*-ből *kalász*. Nyilvánvaló tehát, hogy a magyarban eredetileg nem azon a helyen állt a rövid *a*, a hol a szláv *a*, hanem ott, a hol az ószlovénben hangzót egyáltalában nem találunk, a két mássalhangzó közt. Hogy ez a járulékhangzó rövid, azon nincs mit csodálkoznunk. Minthogy azonban a hangsúly a magyarban az első szótagra esik, az eredetileg mindig hosszú *á*, a mely a rákövetkező szótagban állt, ki volt annak az eshetőségnek téve, hogy megrövidül, sőt teljesen el is tűnik. Így hát nem meglepő, hogy ószl. *hrastь*-nak *haraszt* felel meg, *sladь*-nak *szalad*, **kladnja*-nak *kalangya* (l. Nyr. 28: 439. kk.). *Kalangya*-ból dissimilatio következtében vagy az *l* hatása alatt *kalongya* is lett, a mely mellé állítható a *klada*-ból lett *kalada* (l. NySz.), *kaloda*, a *slanina*-ból lett *szalanna* (l. NySz.), *szalonna*.*) *Drága*, *kalász*, *kalada* egy-egy állomást jelölnek azon az úton, a melyen keresztül az ószl. *slama*-val szemben várható eredeti **szláma* a mai *szalma* alakhoz jutott. Hogy a közbeeső állomásokat nem mutatjuk ki éppen ezen a szón, az semmit sem bizonyít az ellen a föltevés ellen, hogy *szalma* **szalama*, ez pedig **szaláma* **szláma*-ból lett. Hiszen a közbeeső alakok vajmi gyakran hiányzanak. Az ószl. *pojata* és magyar *pajta* alak közt egyetlen egy ilyen átmeneti alak sem mutatható ki, még a **pojta* írás (vagy hangzás?) sem, pedig a ki ismeri a szláv nyelvből átjött szók történetét, nem kételkedhetik abban,

*) Így magyarázandó a magyar *palota* o-ja is, a mely helyén a szláv *polata* tanúsága szerint valaha *á* lehetett: ószl. *polata* > magy. **poldáta*, **palata*, *palota*!

hogy ez a szó eredetileg *pojáta (vagy ha úgy tetszik *pajáta)-nak hangzott, hogy ebből előbb *pajata és csak azután pajta lett.

Mi tehát abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy be is bizonyíthatjuk, hogy *szerda*, *szalma* és hasonlók semmi esetre sem jutottak hangátvetés útján mai alakjukhoz. Más esetekben ezt nem bizonyíthatjuk be, legfeljebb valószínűnek mondhatjuk. Ha ószl. *krupa*-val szemben *korpá*-t találunk a magyarban, *kluč*-csal szemben *külés*-ot, *sliva*-val szemben *szilvá*-t, csak annyit mondhatunk, hogy legalább is nem szükséges hangátvetést föltennünk, keresztül mehettek ezek is olyan fejlődésen, a melynek a mai *szerda szalma*-féle alakokat köszönhetjük. Az átmeneti alakokat csak rendkívül kedvező esetekben mutathatjuk ki, mint pl. a *szolga* szónál, a mely a *Szolgagyőr* helység nevében a latin okiratokban réges-régóta sűrűn található. Ha most már a mai *szolga* helyett régi okiratokban gyakran azt olvassuk, hogy *szuluga* (*Zulugageur*), ebben nem lehet mást látni, mint a szintén előforduló *szulga* (*Zulugageur*) és a mai *szolga* régibb alakját, hiszen *szuluga* egy az ószl. *sluga*-nak szorosán megfelelő és ki nem mutatható **slugá*-ból szakasztott úgy keletkezett, mint szláv *bratъ* (HB.-beli *brát*)-ból a mai *barát*. M. egyszerűbbnek és a magyar nyelv hangtani fejlődésének inkább megfelelőnek találja, ha azt tesz szük föl, hogy a *szolga* szót, csakúgy mint a *szerda* szót, kétszer vettük át a szlávból. «Nézetem szerint, azt mondja, itt nincs a két alak közt nyelv történeti kapcsolat; felfoghatjuk viszonyukat olyképp is, hogy a *szolga* elterjedt, keletről hozott régi alak mellett itt (talán csak nyelvjárásiilag és szűk körben) átvették pl. a délszlávból (szerb, bolg., újszlov. *sluga*) újonnan e szót s ezt a szokásos módon, t. i. a kezdő mássalhangzó-csoport szétbontásával idomították a magyar ejtéshez» (22. l. a jegyzet végén). Csakhogy itt még sajtáságosabb következtetésekre kényszerítene bennünket ez a magában véve is nagyon föltűnő kétszeri átvétel, mint a *szereda-szerda* szónál. A magyarok M. szerint magával hozták volna először is az Etelközben átvett *szolga* alakot; itt a mai hazánkban, nem tudni hogyan, mert hiszen szláv lakosság M. szerint itt jóformán nem is volt, átvesszik nagyon korán még egyszer a szláv *sluga* szót, de most már nem hangátvetéssel, mert hangátvetéssel a magyarok csak Etelközben éltek, és csinálnak belőle *szuluga* alakot. A régibb *szulga* — *szolga* és az újonnan átvett *szuluga* olyan békésen összeférnek egymás mellett, hogy a XIII. században egy és ugyanazt a helységet, hol *Szulugagyőr*nek, hol *Szolgagyőr*nek híjják, de a *szuluga* alak később eltűnik megint. M. talán azt mondhatná, hogy a *szuluga* alak akkor tűnik el, mikor eltűnnek *uruszág*, *ásovány*, *Zsitova*, *Zagyava* és lesz belőlük *ország*, *ásvány*, *Zsitva*, *Zagyva*, M. tehát azt tarthatná, hogy *szuluga* később a hangátvetés útján Etelközben keletkezett *szulga* — *szolga* alakkal összeesett és hogy azért

veszett el minden nyoma. De hát honnan tudja, hogy a *szulga* — *szolga* alak egyáltalában megelőzte a *szulugá*-t és nem keletkezett csakis ebből, mikor a magyar nyelv története ezt látszik bizonyítani és az egyszerű józan ész is azt mondja, hogy egy magyarázat, a melynél nem vagyunk kénytelenek a szónak két ízben való átvételét föltenni, magában véve valószínűbb? Hiszen ha M. maga is a németből vett *kalmár* szót *kalomár*-ból magyarázza, mi kifogása van az ellen, hogy mi a *szulga* — *szolga* alakot *szuluga*-ból magyarázzuk és ne tekintsük a két alakot külön-külön átvételnek? Vagy hogy visszatérjünk az előbb tárgyalt csoportokra, nem emlékeztet-e a *kalomár*: *kalmár* viszonya élénken a *szereda*: *szerdá* viszonyára, miért lehetett a *kalmár kalomár*-ból és miért nem szabad a *szerdá*-t is régibb alaknak tekintenünk, a minnek a középkori okirataink is mutatják, a *szerdá*-t pedig belőle származottnak, miért kell amannak oroszoknak lennie, emennek pedig egy specialis etelközi hangátvetés útján egy «oláh-szlovén» szóból keletkeznie?

Minthogy az állítólagos «hangátvetést» a magyar nyelvbe került szláv szókra nézve nem tartom bebizonyíthatónak, rám nézve egészen közömbös lehet, vajjon ilyen hangátvetés az oláhba került szláv szókön észlelhető-e vagy nem. Mégsem mellőzhetem az oláh szók tárgyalását, mert, a mint látni fogjuk, M.-nak egészen sajátságos titokzatos nézete van arról a «keleti hangátvetés»-ről, a mi csak úgy tűnik majd ki, ha az oláh eseteket is szemügyre vesszük. A szerző a magyar esetek tárgyalása után így folytatja:

«Sajátságosan jellemzi ez a hangsajátság, habár nem is mindenkor ugyanazon esetekben, melyekben azt a magyarban találjuk, a z o l á h b a á t m e n t s z l á v s z a v a k a t, pl. a *szarka* (szl. *sraka*) szó ott *sarcă*, a szerb *gradja* «zaunwerk» ott is *gardă*, ép úgy mint a magyar *gárgya*, valamint a szláv *gradъ* «kert»: ol. *gard* «sepes»; a szláv *blato* «mocsár» ott: *baltă* (ugyanígy újjörög *βάλτη, βάλτος*); az ószl. *brǣvno* «balken», magy. *berena* ott *birnă* és *brină* (olv. *birnē, brinē*), a *gribъ* «gomba»: ol. *chiribă, chribă* «boletus, bovinus»; *grъlo* «torok»: ol. *gîrlă* (olv. *gîrlē*) «gorges», *дръзъ* «audax»: ol. *dîrz* (olv. *dîrz*) stb.»

Nyilvánvaló, hogy itt két csoporttal van dolgunk, csak hogy M. a második csoport eseteit egy ide nem tartozó (*gribъ*: *chiribă*) példával megszakítja. Az első csoporthoz tartoznak az oláh *sarcă, gard, baltă*, a másodikhoz azok az esetek, a hol az ószlovénben *ръ*, ill. *ръ*-t találunk. A szerző itt sem törődik annak a nyelvnek az általános hangfejlődésével, a melylyel épen foglalkozik, mintha nem is sejtene, mennyire magában állanak az említett *sarcă, gard* és *baltă* szók az oláhban, ha t. i. hangátvetés útján közvetlenül a szlávból akarjuk magyarázni, pedig MIKLOSICH már 40 évvel ezelőtt is csodálkozott a *baltă* alakon: «Die Versetzung des *л* ist befremdend» (Die slav. Elem. im Rum. 15. l.). *Sarcă* bizonyosan

a magyarból és nem a szlávból került az oláh nyelvbe, nem is ismerik máshol, mint a szorosabban vett Magyarországon meg Erdély egy részében. Ennek mellékalakja a *țarcă* (olv. *czarkê*) csak Bukovinában és Moldában ismeretes, ide pedig bizonyynyal Erdélyből került, a hol egyes vidéken, a hol a *sarcă* alakot nem ismerik, a *țarcă* alakból képezett kicsinyítő *țarcușă* a szarka neve. Más román vidéken sem a *sarcă*, sem a *țarcă*, sem más ezekkel kapcsolatban álló alakot nem ismernek. ALEXICSNAK és MĂNDRĂSCU-NAK tehát határozottan igazuk van, mikor a *sarcă*, illetőleg *țarcă* szót magyar eredetűnek mondják.*) A *sarcă* szó tehát itt nem jöhet tekintetbe, maradnak a *gard* és *baltă* szók. Ahhoz a körülményhez, hogy ezek a szók, ha közvetlenül a szlávból származtatjuk, föltűnő alakot mutatnak, hozzájárul még valami, a mi óvatosságra int, az a tény ugyanis, hogy a két szó az albán nyelvben is ezt a föltűnő alakot mutatja, úgyhogy eredeti albán szóknak látszanak, a melyek átmentek az oláh nyelvbe. MEYER ingadozik az albán szófejtő szótárában: «Aus dem Alb. oder Slav., mondja a *baltε* a., ist rum. *baltă* entlehnt» és az albán *gard-dε* és oláh *gard* szókról pedig így nyilatkozik: «Der Verdacht ist nicht ausgeschlossen, dass das alb. Wort (wie das rum.) aus dem Slav. entlehnt ist: doch ist ein Beweis dafür nicht zu führen.» Én tehát azt nem tekinthetem bebizonyítottnak, de még valószínűnek sem, hogy az oláh *gard* és *baltă* szók szláv eredetűek és hogy hangátvetés által keletkeztek volna *gradъ*- és *blato*-ból.

De van egy hely M.-nál, a melyet közelebről szemügyre kell vennünk. «A szerb *gradja* «zaunwerk», mondja, ott is (t. i. az oláhban is) *gardă*, ép úgy mint a magyar *gárgya*». Első pillanatra az ember nem érti, hogy mit keres itt egyáltalában egy *sz e r b* szó és hogy a szerb *gradja*-ból mikép lehetett oláh *gardă*, mikor szerb *-dja* (*-dă*)-ból az oláhban csakis *-gye* vagy *-dze* (írva *-ghiă*, illetőleg *-giă*) lehetett volna, de sohasem *-dă*. Ha az ember M. forrásait, MIKLOSICH két művét, nézi, legalább azzal jön tisztába, hogy M. fönt idézett mondatocskája mikép született meg. MIKLOSICH t. i. egyrészt a magyar *gárgya* szót hibásan a szerb *gradja*-ból származtatja (Slav. Elemente im Magy. 192.), másrészt pedig szófejtő szótárában azt írja: «s. *grad* festung. *gradja*. *garda* zaunwerk ist aus dem rum. zurück entlehnt.» (Etym. Wörterb. *gradъ* a.). Ez a mi szerzőnknek elég volt, hogy beleilleszsze e szókat a keleti hangátvetésről szóló fejezetébe. Hogy Etelközben szerb szó nem kerülhetett

*) Én a *Magyar elemek az oláh nyelvben* cz. értekezésemben (NyK. 27: 340.) nem mertem ezt olyan határozottan kijelenteni, mert még nem tudtam, hogy ezt a szót Romániában nem is ismerik (vö. MARIANU, *Ornitologia* II. 47. s k. l.).

sem az oláh, sem a magyar nyelvbe, hogy szerb *gradja*-ból hangtanilag nem is lehetett volna oláh *gardă*, hogy az oláh szó egészen mást is jelent, mint a szerb szó (sz. *gradja* «zaunwerk», oláh *gardă* «Wache, Gard e»!), mind ezzel M. nem törődik, csak úgy mint azzal sem, hogy SZINNYEI kimutatta már, hogy a magyar *gárgya* nem is szláv, hanem oláh eredetű szó és hogy ez csak személyragos alak, a melynek eredeti *gárd* alakja is él még nyelvünkben (Nyr. 22 : 491.). Kis utánajárással M. könnyen rájött volna még arra is, hogy az oláh *gardă*, a mely állítólag szerb *gradja*-ból etelközi hangátvetés útján keletkezett, sokkal emberibb módon vette eredetét: MIKLOSICH szófejtő szótárában (74. a, 14. sor) két egymásra következő oláh szót, *ogradă*, *gard*, tévedésből úgy írt le, hogy az első szónak az -a végzetét a másodikra ruházta: *ograd, garda!*

Mielőtt a fentemlített második csoportra áttérek, végezni akarok a furcsa *hribă* vel, a melyet M. hibásan *chiribă*-nek ír és a melyről szükségű előadása csak ennyit mond: «*gribъ* «gomba»: ol. *chiribă*, *chribă* «*boletus bovinus*». Nem világos előttem, hogy a szerző mit akar egyáltalában ezzel az összeállításával és miért ismétli harmadfél év múlva a német kiadásban is. Hiszen ha *gribъ*-ből *hribă* lett, akkor ez csak nem lehetett hangátvetés útján! Ha *hribă* mellett *hribă*-t is találunk, akkor ebben nyilván csak járulékhangzónak tekinthetjük az első *i*-t. De azonkívül nem is került a szó a bolgárból, nem is «az Alduna vidékén» az oláh nyelvbe, mert akkor a *g* megmaradt volna *g*-nek. A szó a kisoroszból való, a hol *g* helyett *spiranst* ejtenek, és bizonyosan Moldvában került a nyelvbe, a hol *hrib* és *hribă*-nek mondják. ТИТИН a járulékhangzós *hribă* alak keletkezését, a mely Moldvában ismeretlen, egyenesen magyar befolyásnak tulajdonítja! (Der Vokalismus im Rum. GRÖBER Zeitschrift f. rom. Phil. XII. 455.).

Áttérek most már a második csoportra, a melyben M. három olyan szót hoz föl, a melyeknek mását az ószlovénben *ръ*, *ръ*-vel írják. Abban, hogy az oláhban a tompa hangzó az *r* előtt áll (*biră*, *gîrlă*, *dîrz*), szerzőnk valami ősrégi hangátvetést lát, pedig csekély fáradsággal megtudhatta volna, hogy ezek az oláh alakok híven tükrözik a bolgár nyelvnek egy nagyon is jól ismert sajátosságát, a mely szerint az olyan szókban, a melyekben az ószlovén források különbség nélkül az irrationalis hangzót az *r* után írják (*ръ*, *ръ*), a bolgárban a tompa hangzós elem egyszerű mássalhangzó előtt az *r* előtt és csak is kettős mássalhangzó előtt az *r* után cseng: v. ö. *Сърбинъ* «szerb férfi», *Сърбкиня* «szerb nő».

A mondottakból látnivaló, hogy az oláh nyelvbe került szláv szók is egy *r*, *l* mellett véghez ment hangátvetés föltevésére vajmi ingatag alapot szolgáltatnak. De még ha a nemszakértő ezekben az esetekben hang-

átvetést látna is, ez a vélt hangátvetés elveszít minden jelentőséget abban a kapcsolatban, a melybe M. a szórványosan jelentkező eseteket hozza: itt egy pár magyar, ott egy pár oláh eset arra van hivatva, hogy mi bennünk egy titokzatos, eddig ismeretlen szláv nyelv sejtelmét keltsék, a melynek szerzőnk csak félve és mintegy kísérletként ad nevet, mikor azt a jegyzetben «oláh-szlovén»-nek kereszteli. Ilyen messzemenő következtetéssel szemben legalább azt hinné az ember, hogy ez az állítólag közös forrásból származó és jellemző «keleti» hangátvetés ugyanazokban az esetekben mutatkozik egyrészt a magyar, másrészt az oláh nyelvben. M. takargatja a valóságos tényállást, mikor azt mondja: «de sajátosságosan jellemzi ez a hangsajátság, habár nem is mindenkor ugyanazon esetekben, melyekben azt a magyarban találjuk, az oláhba átment szavakat». Ez a tényállásnak igen különös föltüntetése, mert még ha M. összeállításai helyesek volnának is, mindössze 2, mondd két, esetet hoz föl, a melyben a magyar és az oláh nyelv találkozik, de a két eset közül is ki kell nyomban rekeszteni a szerb *gradja* «zaunwerk» szóból magyarított oláh és magyar szót, mert hiszen ha az oláh *gardă* szó, a mely különben «gárdát, őrséget» jelent és a magyar *gárgya* (kútgárgya = kútkáva, -kerítés) tényleg a szerbből valók volnának is, akkor csak nem kerülhettek Etelközben a magyar, illetőleg oláh nyelvbe és semmikép sem tehetnének tanúbizonyságot egy különös keleti szláv nyelv mellett. Ha pedig valaki azt találná mondani, hogy hisz az lehetetlen, hogy a szerző e helyen a szerb nyelvből került szóra hivatkozik, hogy tehát a szerb szó nyilván csak helyettesíti az ószlovént, mert az ószlovén nyelvből talán ki nem mutatható az illető szó, akkor ez nagy tévedés volna, mert szerb *gradja*-nak az ószlovénben csakis **grazda* felelhetne meg, a melyből természetesen a magyar és oláh szót még kevésbbé lehetne magyarítani. Különben is láttuk már, hogy a magy. *gárgya* szó oláh és nem szláv eredetű és hogy az oláh *gardă* — tollhiba *gard* helyett! Marad tehát mindössze a magyar *szarka* és az oláh *sarcă* mint olyan eset, a hol a két nyelv egy és ugyanazon a szón mutatja azt a tüneményt, a melyet M. keletről származtat. De ha a magyar *szarka* szó valóban hangátvetés útján keletkezett volna is, a mi egy cseppet sem valószínű, akkor sem bizonyít az oláh *sarcă*-val való találkozása semmit, mert hiszen ez egyenesen a magyarból jött és nem a szlávból! A többi esetekben pedig a két nyelv szétágazása eléggé mutatja, hogy mennyire nem szabad az elszigetelt esetekből egy közös okon alapuló titokzatos keleti hangátvetésre következtetni, a melynek csirája, ha teljesen félre nem értettem M.-nak, igaz, elég homályos czélzását, már az átadó szláv nyelvben volna keresendő. Olyan szók, a melyek nincsenek meg mind a magyar, mind az oláh nyelvben, mint a magyar *szerde*, *szalma*, *szilva*, oláh *girlo*, *dîrz*

természetesen önként elesnek, a többi pedig mind más-más fejlődést mutat az egyik meg a másik nyelvben: ószl. *crêda* magy. *cserda* (*csorda*) oláh *cireadă* (az *i* járulékhangzó), ószl. *plêva* m. *pelyca* ol. *pleavă*, ószl. *strêha*, **strêšina* m. *eszterha*, ol. *streašină*, ószl. *gramada* m. *gar-mada* ol. *grămadă*, ószl. *blagъ* (melléknév), *blago* (főnév) m. *balga* ol. *blagă* (főnév), ószl. *krupa* m. *korpa* ol. *crupe* (több. sz.), ószl. *sluga* m. *szolga* ol. *slugă*, ószl. *ključъ*, *ključarъ* m. *kulcs*, *kulcsár* ol. *clucear* (elavult), ószl. *gradъ* ol. *gard* m. *garád* (*gárd*, *gárgya* nem szláv, hanem oláh eredetű), ószl. *blato* ol. *baltă* v. ö. m. *Balaton*, ószl. *brъвно* ol. *birna* m. *berena*. Valóban érthetetlen, hogy ilyen adatok alapján mikép lehet egy szláv nyelvet megszerkeszteni, a melyben azokban a hangcsoportokban, a melyekről szó volt, az *r* és *l* hangátvetés következtében helyet cserélt volna a következő hangzóval. Pedig M., úgy látszik, egyenesen ilyen külön szerkezetű szláv nyelvre gondol, mert azt találván, hogy az orosz «ily esetekben» *szereda*-féle alakokat mutat — a mi tudvalevőleg az olyan esetekben, mint *sluga*, *sliva*, *krupa*, *strêcha* nem áll — és hogy «a többi szlávtság ezekkel szemben mindenkor a szókezdő mássalhangzó-csoportokkal való alakokat mutatja» — a mi éppen a bolgárra nézve egy csoportban (a hol az ószlovén források *ръ*, *ръ*-t írják) nem áll — arra a meglepő következtetésre jut, hogy «kétségtelen tehát, hogy a magyar a hangátvetéses szláv szókat az oláh és orosz nyelv táján vagyis keleten lakott ószlovén-fajta nép nyelvéből vehette át»!! (22. l.)

Végre az ószlovén irrationalis hangzók tükrözése is állítólag összevág az oláhban meg a magyarban, no meg az oroszban is: $\tau = o$, $\nu = e$, és szerzőnk szerint «az előbbiekkal összefüggésben ez is keleti vonásnak vehető» (u. o.). M. itt is teljesen a tünemények fölszínén marad, azonkívül szándékosan elhallgatja, még a *n é m e t* kiadásban is, hogy ószlovén *o*-nak a magyarban rendszeren *a* felel meg, hogy tehát a magyar nyelvet és az orosz nyelvet már csak azért sem lehet összemérni, mert az oroszban eredeti *o* és τ -ból lett *o* teljesen azonos hangúak, míg a magyarban *o*-nak *a*, τ -nak *o* szokott megfelelni (ószl. *porъ* orosz *porъ* magyar *pap*, de ószl. *мъхъ* or. *mochъ* magyar *moh*). Hogy azonkívül a magyarban a bolgár nyelv két irrationalis hangzójából a mai hazánkban ép úgy lehetett *o*, illetőleg *e*, mint akár Etelközben, azt bizonyítani sem kell. Az oláh nyelvre való hivatkozás pedig itt annál kevésbé volt helyénvaló, mert az a kérdés koránt sincs tisztába hozva, hogy az ószl. τ -nak tulajdonképen mi is felel meg az oláhban. *Миклович* egyenesen azt tartja, hogy *o* ilyenkor orosz hatásra vall: «*o* für τ zeugt für Entlehnung aus dem Russischen» (Beiträge z. Lautlehre der rum. Dialekte, Vokalismus III, Consonantismus I, 7. l. = Sitz.-Ber. 100 : 243). *Тиктин* ellenben egy pár évvel később az *o*-t mondta az τ szabályos másának, de

csak hangszúlyos szótagban. M. pedig csupa olyan esetet hoz föl, a melyben nincs hangsúly az o-n, egyébiránt is szerencsétlen a választása. Mindössze három példát hoz föl: *tokačъ*: *tocaci*, *сѣлъ* «bote»: *solie* «bot-schaft» és *сѣрокъ*: *soróc* (14. l.). Ezek közül csak *solie* bizonyít valamit, csakhogy ez oláh továbbképzés helyett mindenképen magát a tőszót kellett volna a szláv szóval szembe állítani: oláh *sol* «Bote, Gesandter». A *tocaci*, a melyet a legtöbb szótár, egyebek közt a nagy DAMÉ-féle is, nem ismer, a magyar *takács* hű mása, leginkább csak is a szorosabb értelemben vett Magyarországon ismerik, már Erdélyben is alig találni. *Soróc* = ószl. *сѣрокъ* később, hangzóilleszkedéssel régibb *săróc*-ből, keletkezett alak, az o itt csak úgy felel meg az ószlovén *ъ*-nak, mint akár a *norod* és *noroc*-ban az első o az ószlovén *a*-nak (*narodъ*, *narokъ*), a régi irodalom ismeri még a *năröd*, *năroc* alakokat. A ki tudja, hogy az oláh nyelvben a hangzók ilyen kiegyenlítése milyen gyakori tünemény, az könnyen megítélheti, hogy milyen kevés jelentőség tulajdonítandó annak, hogy ószlovén *ъ*-val szemben a mai *soróc*-ban véletlenül o áll.

Ezzel befejezi a szerző annak bizonyítását, hogy a szláv eredetű szók nem Magyarországon, hanem már Etelközben kerültek a nyelvünkbe. A mi ezentúl még következik, ezt a kérdést nem érinti közvetlenül. A mi tudományomhoz közelebb áll, annak megbeszélését az érdeklődő az Archiv für slav. Phil. cz. folyóiratban fogja majd találni. Csak az értekezés utolsó kikezdésére van még észrevételem. Ez így hangzik: «5. Szemben a szláv ethnikai és nyelvi hatás ezen ősbib rétegével van egy újabbkori, a haza területén történt érintkezésből származott réteg is, mely főképp délszláv jellegű. Ilyen legrégibb állami intézményeink egyik legfontosabb szava *megye*, régi *megya* is (= horv., szerb *medja*), mely, ha hazánk szláv lakosságának főtömege ószlovén fajta nyelvet beszélt volna, mindenesetre *mesgyé*-nek (ószlov. *mežda*) hangzanék» (30. l.). Ez valóban meglepő állítás. Tehát «ha a hazánk szláv lakosságának főtömege ószlovén fajta nyelvet beszélt volna, mindenesetre *mesgyé*-nek hangzanék» a magyar megyének a neve. Mindenesetre? Talán akkor is, ha azok a szlávok, a kiket a magyarok itt találtak és lassanként fölszítottak, nem is ismerték a megyeelosztást? akkor is, ha *mežda* szavuk sohase jelentett mást, mint mesgyét??

A mondottak után ezentúl is azt tartom, hogy a szláv szók nagy tömege csak a mai hazánkban kerülhetett nyelvünkbe, de e régi nézetemet nem tekintem az által megerősítettnek, hogy M. állításait olyan könnyű volt megczáfolnom. Ő egy nehéz problema megoldásához olyan könnyedén fogott hozzá, hogy még azt sem sikerült neki, ha mindjárt akarata ellenére is, bebizonyítani, hogy az ő fölfogása nem lehet helyes. Könnyen el lehetne ugyanis képzelni, hogy valaki egészen más készült-

séggel vizsgálva a kérdést, arra az eredményre juthatna, hogy igenis egy-egy orosz szó került a magyar nyelvbe és hogy a bolgár nyelv már a Duna torkolatánál is hatott bizonyos mértékig a magyar nyelvre. Addig azonban, míg valaki ezt a kérdést tudományos alapon újra meg nem vizsgálja, kénytelen vagyok ahhoz ragaszkodni, hogy a szláv nyelvek a magyarok régi lakóhelyén mélyebb, még most is kimutatható nyomot nem hagytak nyelvünkön. Ennél abból indulok ki, hogy a magyar nyelvbe került szláv szókban semmi specialis orosz vonás föl nem fedezhető, hogy ellenkezőleg a *drága* (ószl., bolg. *dragъ*, or. *dorogъ*), *kalász* (ószl., bolg. *klasъ*, or. *kolosъ*), *cserép* (ószl., bolg. *čerēpъ*, or. *čerepъ*), *zsilip* régi *zselyéb* (ószl. *žlěbъ*, or. *žolobъ*)-féle szók nagy csoportjában egyenesen kizártnak tekintendő az orosz hatás. Minden hangtani mozzanat a mellett szól, hogy a szók többsége bolgár nyelvjárásból származott. Vajjon egy ilyen bolgár nyelvjárás hatása a Duna és a Dnjeper közt lakó magyarok nyelvét egyáltalában érhet-e, az nagyon is kérdéses, de azonkívül a magyaroknak Etelközben való tartózkodása is alig lehetett olyan húzamos, hogy olyan nagy hatás ott véghez mehetett volna. Hogy ellenben a bolgár hatás Magyarországon igenis érhet-e a nyelvünket, azt maga M. bizonyítja, hiszen annyira megy, hogy Pest városának a nevét a IX. században innen keletre terjeszkedő és a magyarok bejövételéig itt is maradt bolgároktól származtatja! Már pedig ez a *Pest* név olyan specialis bolgár-szláv vagy, ha úgy tetszik, ószlovén, hogy a magyar keresztény terminologia szláv részével egyetemben a legesleghatározottabb bizonyíték egy a mai hazánkban véghez ment bolgár hatás lehetősége mellett.

Valami «keleti» tyпуст azon a nyelven, a melyből szláv szavaink javarésze került, a legjobb akarat mellett sem lehet észrevenni. Sokkal könnyebb volna annak *nyugoti* typusát kimutatni. A bolgár nyelvnek t. i. épen nyugoti nyelvjárásának jellemző vonása, hogy a régi *ê* és *ja* hangokat, melyek keleten gyakran, egyes helyeken mindig, összeesnek (l. NyK. 27:86. kk.), élesen elválasztja egymástól; már pedig a magyar nyelvbe került szláv szók a bolgár *ê*-t mindig tiszta *é*-nek tüntetik föl, nem *a*-nak, mint pl. az oláh nyelvbe került szláv szók. Az oláh nyelvbe került szláv szók tehát igenis szintén bolgár nyelvből kerültek ugyan, de más nyelvjárásból. A ki ismeri a bolgár birodalomnak a IX. században való nagy kiterjedését, különben is könnyen elképzelheti, hogy a bolgár hatás a magyar nyelvet egészen máshol érhet-e, mint az oláh nyelvet, nem is tekintve azt, hogy nem tudjuk pontosabban meghatározni az oláh nyelvet hát tulajdonképen hol és mikor érte ez a hatás.

Egyébiránt nagyon jól tudom, hogy a magyar nyelvbe került szláv szók megvizsgálása még koránt sincs befejezve, hiszen egy egész sor

fontos kérdés kutatása alig van megkezdve. Senki jobban nem fog örülni, mint én, ha róluk valaki igazán tudományos munkát írva új szempon-
tokat jelöl ki, ha ennek következtében még annyira is módosítanom
kellene a szláv szók átvételének helyéről és idejéről vallott nézetemet.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

A -vel rag eredete. Ennek a ragnak az eredetét RÉVAI-tól kezdve
többen kutatták, köztük magam is, de egyikünk magyarázata sem volt
teljesen kielégítő (l. TMNy. I. 693—694.). Én korábbi magyarázatom
(Nyr. XVII. 290.) tarthatatlanságát átlátván *M. Nyelvhasonlításomban*
(104.) más eredet lehetőségét jeleztem, de ennek ott ígért kifejtésére
mindeddig nem értem rá. Most is csak röviden akarom megmagyarázni
a jelzett föltevést. A mi -vel ragunk tőszava az én nézetem szerint egy a
finn-ugorság több ágában meglevő szónak a megfelelője, a melynek az
alappjelentése «erő.» Nevezetesen: f. *väke-* (nom. *väki*): 1. «erő, hatalom»;
2. «nép»; észt *vägi* (g. *väe*) «erő, erőszak, hatalom» | md. *vi, vij, vie*
«erő» | cser. *vi, viä* «erő» | osztj. *vei, veg, vok* «erő, hatalom» (l. tüzete-
sebben MUSz. 589—590.). A lappban olyan jelentésfejlődést találunk, a
mely följosgít arra, hogy a mi ragunk tőszavát is ide sorozzuk. T. i.
väkka 1. «erő, hatalom»; 2. «sereg, nép» és *väkke* «segítség» (pl.
soabbe-väkki vazzet «bot segítségével járni») | *vikk, viehk, vik* 1. «erő»;
2. «hadsereg»; *viehk, viehkie, viehkkie, vähhkê* «segítség»; *väkete-,*
väkkete-, vekkete- «segíten i»; *väyast* «(vminek) segedelmével»; —
és még egy lépéssel tovább: *vähhkên* «együtt, -veleegyütt» (MUSz.
590; FRIS, HALÁSZ). Ennek a szónak vogul megfelelője *va'i* «erő», a co-
mit.-instr. -l raggal (mint *vitël* «vízzel», *kätël* «kézzel», *nälël* «nyállal»);
va'il «erővel», s ez utóbbinak a m. -vel (*vele-*) olyan pontos megfelelője,
mint a *ta'il*-nak *tël-* (*tele-*). E szerint a -vel (*vele-*) korábbi jelentése «erő-
vel» volt; ebből fejlődött a «segedelmével» (instrum.), és ez utóbbiból a
«cum» (comit.) jelentés. A jelentésfejlődés («vminek az erejével» > «va-
laminek a segedelmével» > «vmivel együtt») könnyen érthető. — Az -l
comit.-instr. rag alkalmasint az -l ablativusi raggal (vog. -l; m. -tól, -ből,
-ról stb.) azonos.

Sz. J.